

Ј. Ђ. Олбина:

ПРИКАЗ ЧАСОПИСА
»БОГОСЛОВСКИЈЕ ТРУДИ«

Бр. 5 Издање Московске
патријаршије за 1970. г.

Научна и издавачка деланост Руске православне цркве ограничена је на свега два богословска часописа: **Богословские труды** и **Вестник Московской патријархии**. Пред нама је последњи број часописа **Богословские труды**. Научне расправе обухваћене овом озбиљном и опширном теолошком ревијом показују да руски богослови, иако у деликатним условима делатности, у ограниченем обиму настављају прослављену теолошку литерарну традицију својих претходника из прошлости. Према информацијама епископа Филарета, ректора Московске духовне академије, који је један од чланова редакције, бр. 6 овога часописа налази се у штампи и треба да изађе ових дана.

Поред краћег осврта на једину ревију ове врсте у Руској православној цркви, опширније ћемо се задржати и приказати део из дијалога православних и протестантских теолога, који се односи на основне проблеме богословске научне мисли у Русији током последњих сто година.

Треба одмах узгред подвући да један део савремених стручних богословских радова остаје неприказан и недоступан широј јавности како у самој руској цркви тако и у иностранству. То су теолошке расправе, магистарске и докторске дисертације и кандидатски (дипломски) радови студената духовних академија. Интересантно је да у осврту на проблеме богословских истраживања, које ћемо приказати, епископ Питирим је само овлаш напоменуо да оваква научна делатност постоји, без улажења у појединости.

„Богословские труды” бр. 5 обухвата научне расправе, део који се односи на дијалог са протестантима и приказ публикације Апостолско предање св. Иполита Римског.

Вршећи систематизацију грађе у овом броју, долазимо до неколико интересантних закључака: Свега три основна чланка чине срж часописа. Сваки од њих може се сматрати за посебну, опширну, самосталну и изоловану студију. Сва три ова при-

лога у основи задиру у историју. Тако напр. студија професора И. В. Попова „Св. Иларије, епископ Пиктавијски“ представља опширну књигу, која излази у овом часопису у деловима. У овом броју, на 83 стране, је продужетак студије из претходног броја. Она још није завршена и биће настављена у следећим бројевима. Проф. Попов детаљно анализира учење св. Иларија: Његову онтологију и гносеологију, учење о богопознању, о Богу и Светој Тројици. Његова разматрања прелазе у продубљивање учења о испостасним својствима Бога Сина, о истинитом рођењу Сина и његовој једнобитности и једнакости са Оцем по божанској природи. Интересантно је нагласити да је студија проф. И. В. Попова рађена искључиво на основу оригиналних дела св. Иларија на латинском језику. У фуснотама се наводе у оригиналу опширни изводи из самих дела. Види се да писац одлично познаје латински језик, време и услове у којима је св. Иларије живео и писао, а такође и православну теологију у њеним најдубљим основама. Одраз полемике са аријанством посебно је истакнут. Учење аријеваца о „нижој природи Сина Божјег“, које су они темељили на тзв. „унижавајућим изразима Писма“, Иларије научно критикује у последње четири књиге свога дела „О Св. Тројици“. Професор Попов овој Иларијевој критици посвећује велики део своје студије и личне наклоности, поткрепљујући је са опширним цитатима из оригиналних дела. Цитирање на оригиналу придониош учености саме књиге, али ће то и лимитирати број оних који ће моћи успешно и у потпуности да се користе овом студијом.

Леонид (Пољаков) архиепископ Риге и Литве, дао је свој прилог под насловом „Атос у историји руског монаштва (духовно-моралне везе)“. Писац даје кратак опис настанка монаштва у Св. Гори. Први историјски познати руски постриженик на Атосу био је оснивач Кијево — Печерске обитељи, преподобни Антоније. Руско монаштво и манастири су постојали на Св. Гори почетком XI века, из чега писац изводи закључке о распрострањености хришћанства у Русији давно пре крштења Руса за време Св. Владимира. Знатан број оснивача руских манастира били су одушевљени за ову своју делатност баш на Атосу. Архиепископ Леонид наводи обиље имена, година, хроника и летописних података. Московска Русија поближе се упознала са Св. Гором преко Лавре преподобног Сергија, који је давао благослов за иночествовање на Атосу многим, доцније истакнутим, монасима (на пр. преподобном Сергију Нуромском, оснивачу Спасо-преображенског манастира на реки Нурми). Писац из године у годину, из века у век, прати историјат духовних веза руског монаштва са Атосом, цитирајући многобројне радове из ове области. На крају је дат и списак коришћене и цитиране литературе (укупно 53 наслова!). Сам узгред је споменута веза руских монаха са српским Хиландаром у вези „Олимпијадоровог тумачења на књигу Јова преведена 1412. године другим Јованом иноком Хиландарског манастира“. Али зато нешто опширније говори о Пахомију Србину, који је из Атоса дошао у кнежевину великог кнеза Василија Васиљевића и саставио животописе руских светитеља и многих инока. Говорећи његов рад и дела у Ру-

сији, писац подвлачи да је „по количини и обиму својих лите- ратурних радова Пахомије био најпознатији писац древне Ру- сије.

Арх. Леонид у визији види пре- пород и поновно оживљење мо- наштва у Св. Гори и са овом ви- зијом завршава свој документо- ван и научно обрађен рад.

И. Б. Собе „Проблем исправки богослужбених књига у Русији у XIX и XX веку” завршава се- рију научних чланака у овом ча- сопису.

Као последица исправки црк- вених књига за време патријарха Никона, Руску цркву потресао је највећи раскол у њеној исто- рији — издвајање старообрјад- ческе фракције. Дуго времена после тога бригу око побољша- ња богослужбених текстова за- менила је мисионарско-полеми- чка делатност усмерена на дока- зивање предности нових Нико- нових текстова над старим, и из- давање ових текстова. Преписи- вањем и интерполацијама многи богослужбени текстови су били до те мере искварени да је свети- тељ Теофан Затворник (†1894) писао Н. В. Јелагину у 1882. го- дини „... многи између осталог отпадају и због тога што код нас у цркви не разумеш ништа од онога што се чита и пева. И то не због глупог извршавања, већ зато што је оно што се чита — тамно”. Св. Теофан пише да је и сам долазио у ћорсокак када су му прочитали неку стихиру или тропар и тражили да каже што то значи. „Не могу ништа да ка- жем. Врло је тамно”.

Тек од XIX века поново је по- чело критичко проверавање Ни- конове исправке. Дошло се до закључка да је исправка вршена само делимично на бази критич- ких грчких текстова. Почеле су да се образују разне комисије.

Радили су и појединачни науч- ници на тексту богослужбених књига. Рад се углавном одвијао у неколико праваца: Филолош- ка исправка текстова, потпуно нови преводи и најзад рад на увођењу скраћених текстова и усаглашавање богослужбеног текста са свакодневном бого- службеном праксом. Наиме, би- ла је јака тенденција да у мана- стирима и саборним црквама буде посебан ред богослужења на основи нескраћених текстова, а у осталим црквама да буде скраћени текст богослужења.

Писац је дао исцрпан историј- ски преглед рада на овом плану. Наведено је обиље примера тек- стуалних и практичних бого- службених грешака, њихових интерпретација, упоређења са грчком терминологијом, и ис- правки. Дат је и историјат поку- шаја увођења савременог руског језика у богослужење. На цело- купном овом послу током XIX и XX века заједно су се нашли многи учени класичари филоло- зи, византолози, слависти, исто- ричари и теолози. Њихова имена и рад су осветљени из разних перспектива. У обимној студији на преко 40 страна, дато је место делима многих уважених после- ника у оквирима услова и вре- мена у коме су радили. Писац је навео обимну литературу којом се служио.

Искуство Руске цркве може веома корисно да послужи и на- шој црквеној пракси с обзиром да постоје изолована стремље- ња и акције, сличне онима у Руској цркви током XIX и XX века, али без ослоња на научну традицију прошлости и без ор- ганизоване научне и стручне припреме у садашњости. Стога студија И. Б. Собеа, а нарочито богата латература на коју се по- зива, може добро доћи као ис-

куство на које се, бар делимично, можемо ослонити у формирању и усмеравању сопствених акција на истом или сличном плану.

Као што се види, ограничен је број расправа које третирају научну проблематику. Такође, је и ограничен број научних радника који су дали своје научне прилоге. Сви чланци су релативно опширни и превазилазе по свом обиму и тематици чланке часописа на које смо навикли у западној и нашој теологији.

У овај број часописа **Богословские труды** унет је и записник са сусрета богослова православне Руске цркве са представницима Немачке протестантске цркве. Овај састанак је одржан у Загорску, у Московској духовној академији, још у октобру 1963. год. Дат је списак учесника. О свакој теми одржана су паралелна предавања: једно од стране православних, а једно од стране протестаната. Одржана су три таква предавања: 1) Спасавајуће и освећујуће дејство Божје преко Духа Светога у богослужењу и тајнама (тандем: професори Н. Д. Успенски и Харбсмајер), 2) Основни проблеми савременог богословског истраживања и његов развој од краја XIX века у Русији, респективе у Немачкој (епископ Питирим и проф. Е. Волф), 3) Богословско и еклисиолошко значење васељенских и помесних сабора у древној цркви (доцент Н. А. Заболотски и проф. Г. Кречмар).

Учествовало је много еминентних дискутаната. Из записника се може извући закључак о њиховом познавању проблема, ширини и дубини њиховог научног интересовања и познавања конкретних проблема. Било би интересно поставити питање, зашто

се ова дискусија у овом обиму објављује тек после 7 година и заузима највећи део часописа (123 странице). Да ли је у питању недостатак друге научне грађе и прилога за овај број часописа, или је плански објављен читав материјал са дискусијом да се детаљи овог скупа сачувају за доцнија историјска истраживања и анализе.

Са становишта наше богословске науке, вековима повезане са научном православном мишљу и православном побожношћу, онаквом каква је интерпретирана и практикована у Руској цркви, интересантно је предавање епископа Питирима „Основни проблеми савременог богословског истраживања и његов развој од краја XIX века”. Стога ћемо дати опширнији осврт баш на ово предавање занемарујући остала два и дискусију у вези предавања, пошто су делимично временски превазиђени.

Епископ Питирим се ограничава на основне проблеме развоја богословске мисли у последњих 100 година. Већ у самом почетку он подвлачи да ће се ограничити на „академско богословље”, без обзира што су упоредо са њим ницали и третирани проблеми везани са питањима духовног живота и живе религиозне праксе руских подвижника и духовних писаца (преподобни Нил Сорски, Иосиф Волоцки, свети епископи Вороњешки Митрофан и Тихон, преподобни Серафим Саровски, старци Оптичке пустиње и многи други).

Крајем XIX века, упоредо са буђењем стваралачких снага у разним областима руског друштва, у руском богословљу се пробудио процес одвајања од накалемљених ауторитета западне философске мисли и западних богословских система. Тада се

стварају властите руске богословске православне концепције. Богословље се рачва у два крака: на једној је страни академско богословље, а на другој се негује широка религиозно-философска мисао приступачна широким научним и образованим слојевима друштва. Представници ова два правца нису узајамно повезани, али изражавају у суштини једну мисао: како дати одговор на проблеме свога времена језиком Руске цркве у оквиру схватања Васељенске православне цркве. На тај начин створила се посебна „школа“ Руске православне цркве. Центри окупљања су богословски журнало духовних академија. Оснивају се и разна религиозно-философска удружења и друштва са својом периодичном штампом често неодобреном од стране Правитељствујушег Синода. Овај век је век напона религиозне публикације, која је била подстрек великог броја принципијелних научних радова.

Преводи и систематизација дела светих отаца

Први период карактерише настанак типично руског богословља на принципу превода и систематизације дела светих отаца Грчке цркве, а упоредо и систематизација дела руских писаца. Основ овом широком научном покрету положио је „старац“ молдавског Нјамецког манастира, Пајсије Величковски. Он је са грчког превео на црквенословенски основна аскетска дела. Његов рад су продужили епископи Теофан Говоров, Игнатије Брјанчанинов и научни прегаоци Оптинске пустиње, додајући оригиналне радове морално-аскетске природе. Четири духовне академије издају у то исто вре-

ме научно критичка издања богословских писаца Источне и Западне цркве. Упоредо се проучава патристичко и морално богословље. У овој грани засијала је плејада мислилаца и писаца (архиеп. Филарет Гумиљевски, Болотов, Попов, Глубоковски, Епифанович, Сагарда, Федренков, митрополит Макарије и др.). Крупно име у обновљеном патристичком богословљу је митрополит Филарет (Дроздов, † 1867), који је као професор Московске и Петроградске духовне академије, а доцније као Московски митрополит, трасирао пут формирања академског богословља.

Еклисиологија

Из патристичког покрета издавају се научници који посвећују своју пажњу специфичном издвојеном проблему — учењу о цркви и спасењу (публицисте Хомјаков, Самарин, Кирјејевски, а од академичара архиеп. и доцније патријарх Сергије (Страгородски), проф. Аквилон, проф. Московске духовне академије Владимир — доцније архиеп. Иларион — Троицки и др.).

Суштина еклисиолошког проблема се састојала у дефинисању Цркве као живог, благодатог организма у којој се постиже спасење верујућих не силом ауторитета власти, већ слободним, личним општењем човека с Богом и живим општењем љубави у јединству благодати са човековом слободом. Кроз руску еклисиологију XIX века пројављује суптилна полемика са универзалистичким тенденцијама папства тога времена и рационализмом протестантизма на Западу. Наслањајући се на богато наслеђе прошлости еклисиологија у савременој Руској цркви

даје нагласак углавном питању природе и јединства Цркве, а еклисиолошке мисли су изражене у разним чланцима часописа „Журнал Московской патријархии” и Вестника Западноевропског егзархата. Није наведено ниједно научно име у овом периоду.

Сотириологија

У овој области даје се кратак уводни приказ развоја богословске мисли од епохе васељенских сабора па до интерпретације догме искупљења. На Истоку превладава морално аскетски аспект, а на Западу јуридички, где је постављена оштра граница између љубави и правде Божје.

После Петра Великог, руска богословска наука је била накалемљена на западну теологију тако да је јуридичко схватање искупљења нашло места и у уџбеницима догматике за руске академије (митрополита Макарија, епископа Силвестра, прот. Малиновског). Ово доказује, у извесном степену, несамосталност руских научника тога времена. Магистарски рад свешт. И. Орфанитског „Историјско излагање догмата о искупитељној жртви Господа нашег Исуса Христа (Москва 1904.)”, затим капитални рад прот. П. Свјетлова „Крст Христов (Покушај разјашњења догмата искупљења) — Кијев 1907.” и дело архиеп. Сергија (Страгородског) „Православно учење о спасењу (Покушај разјашњења морално-субјективне стране спасења на основама Светог Писма и делима св. отаца — СПб 1910.” сматрају се за најкапиталнија дела у новијој руској теологији која третирају проблем сотириологије.

Свјетлов се враћа учењима старе цркве. У основи његових разматрања је учење Атанасија Великог и великих Кападокијаца, о обожењу човека. Дело Христово није само „Удовољење правде”. Оно је пре свега откровење Божје љубави према човеку. Јуридичне стране исцрпљују се само објективном страном проблема занемарујући субјективно. А искупитељно дело Христово представља органско јединство објективног (љубави Божје према човеку) и субјективног (љубави човека према Богу) „У подножју крста људи су по први пут непосредно познали неизмерност Божје љубави.” Субјективна страна спасења се огледа у ношењу крста, тј. у саучествовању у Христовим страдањима.

Архиепископ Сергије развија идеју да православно учење о спасењу у потпуности искључује сваку јуридичку мисао и интерпретацију. Јуридичко поимање може имати само секундарно значење у циљу привременог васпитног деловања на грешника. Архиеп. Сергије опширно полемиче и побија јуридичку теорију у принципу и у детаљима. Она је дело западног правног система, који се накалемио на учење цркве, а није њему иманентан. То је савез не ради љубави, већ ради користи. Колико човек поднесе мука и невоља ради Бога, може рачунати да ће у истој мери бити од Бога награђен. У православљу карактеристична је идеја да је богопознање процес богоопштења. Вечни живот, који је крај тога процеса, почиње већ овде на земљи у души човека. Казна за грех није резултат гнева Божјег, као што ни праштање није промена гнева Божјег у милост. Бог је непроменљив. Човек се мора мењати. У јуридичком поимању живота

тражи се лична срећа и задовољење, а у православном учењу „алчут и жаждут правды”. Тражи се морална истина оваплоћена у Богу. Суштина спасења, по православном учењу, састоји се у том да нам је Господ даровао способност да можемо примити силу благодати ради победе над злом и ради задобијања слободе над страстима. „По мери вере расте љубав, а по мери љубави расте вера. Вера садејствује делима и кроз дела она постаје савршенија”. То је мисао која провејава кроз учење архиеп. Сергија о спасењу.

Решење проблема сотириологије распламсало је дискусије у руском богословљу све до данашњег дана и створило присталице старе и нове концепције. Овој дискусији је посвећена дисертација проф. Московске духовне академије прот. П. Гнедича (1962. г.) и неколико дипломских радова на духовним академијама последњих двадесетак година.

Религиозно-философска мисао. Учење о Логосу и Софији.

Учење о логосу и Софији могу се сматрати као карактеристични за религиозно-философско умовање руских богослова у периоду који се разматра. Међутим, ово учење је било и остало лимитирано на најужи круг специјалиста способних да се вину у танане сфере богословских спекулација, тако да није могла да буде образована специфична „школа” везана за ово учење и ову проблематику.

Учење о Логосу Филона Александријског и стојика, представљало је пре жељу него стварно измирење науке и религије. Оци првих векова Цркве упоређивали су античко учење о Логосу са хришћанским Логосом — једи-

народним Сином. После вековног затишја, у XIX веку на Западу је стављен под сумњу Пролог Јовановог јеванђеља. Ово је био непосредан повод и подстрек да руски богослови ставе у заштиту чистоту православног учења. Епископ Питирим реба најважније научне раднике који су у својим делима посебно третирали ову проблематику (проф. М. Муретов „Учење о Логосу Филона Александријског и Јована Богослова (1885.)”, С. Н. Трубецкој „Учење о Логосу и његова историја (1906)”, митрополит Антоније „Библијско учење о ипостасном Слову Божјем (1906)”, Иваницкиј „Филон Александријски (1911)”, Е. Воронцов, Д. Знаменскиј, Н. Н. Глубоковски и др.). О учењу сваког од њих речена је основна мисао. Ипак приступ руских богослова овој области је првенствено полемички, гарниран историјским и философским разматрањима.

Проблем софиологије је настао у вези са учењем старе и средњевековне Православне цркве о божанској енергији, која се постиже кроз аскезу. Разјашњење стварне природе божанске Премудрости је један од најкомпликованијих богословских проблема. Оци Цркве, нарочито у споровима са аријанством, периферно су се дотицали овог учења. У Руској цркви проф. прот. Ф. Голубински, у својим академским радовима бавио се софиологијом. В. С. Соловјев је заступник учења на платформи философа богослова, ван круга академије.

Шта је Божја Премудрост коју је имао Господ за начало путева својих? (Приче гл. 8). Ипостасна Премудрост Божја је Христос (I Кор. 1, 24). Премудрост Божја, која се созерцава у свету, само је одсјај божанског

Логоса. Она није нешто апстрактно, већ је то нека врста реалности. Премудрост Божја у својим појавама у свету доступна је поимању — сазерцању (Рим. 1, 20). Тешко је формулисање природе Премудрости у логичним категоријама. Тешко је дефинисање њене онтолошке суштине, а то све условљава и сам метод истраживања. Ово је разлог да нико није дошао до потпуног решења нити до опште признатих закључака у софиологији.

Решењем проблема о природи Божје Премудрости у материјалном свету занимали су се руски богослови и философи (В. С. Соловјев, С. Н. Булгаков, Евгеније и Сергеј Трубецкој и свешт. П. А. Флоренскиј). Општа поставка свих је да је Бог у својој суштини апсолутно трансцендентан. Његова појава бива кроз његову стваралачку Премудрост. Иако пројава Бога, она није Бог у својој суштини, али она није ни део света, јер је свет створење Божје. На тај начин божанска Премудрост, за коју је прихваћен назив „Софија”, је нешто што постоји, што има реално биће, а што није ни Бог ни свет. Ако она у свету одражава Божанског ипостасног Логоса, може ли се и она сматрати за ипостас, иако одражену, али потпуну, недељиву? Ово питање је мучило научнике и богослове, који су се бавили софиологијом. О Софији се умовало и као о законитости, која одређује целокупан ход светског живота. Ако је она реалност какво је место људске слободе? В. С. Соловјев назива Софију основом стварања. Она је покретна сила васељене, она је „душа света”. Она нема постојања сама у себи, али од вечности постоји у Богу као чиста потенција. Тако, по Соловјеву, она има двојни и изменљив карактер: она може

пожелети да постоји сама за себе ван Бога и тада је она хаотична и анархична суштина. Али, она се може привезати Божанском Слову, довести све створено до савршенства и јединства.

С. Н. Булгаков сматра да је Софија органско јединство свега створеног, као организам идеја у ком се налазе идејна семена свих ствари. У њој је корен бића. Софија присутсвује у свету као основа света. У односу на свет Софија је трансцендентна: она је изнад времена и ван сваког процеса. Али њу је немогуће оделити од света или је супротставити свету. Као ентелехија света у свом космичком лику, Софија је душа света. Софија има личност и лик, и чак се може назвати термином „ипостас”. Ова ипостас се разликује од ипостаси Свете Тројице, тако да и поред четири ипостаси, Света Тројица се не претвара у Четворицу.

П. Флоренски представља Софију као велики корен целокупног материјалног света. Преко Софије створени свет улази у унутарњи живот Свете Тројице. Софија је праначело јединства материјалног света. То је творачка љубав Божја која се излила у срца наша Духом Светим који нам је дан (Рим. 5, 5). Софија нема своје биће и расипа се у појединачним идејама ствари.

Дакле код свих аутора, Софија по својој онтолошкој суштини је одблесак Творца. Учење о Софији било је и остало у ограниченим сферама академских интелектуалистичких интереса.

Посебне научне области

Историја се више од двеста година занимала историјом васељенских сабора (проф. А. А. Спаскиј, А. П. Лебедев), Агиогра-

фија (Е. Е. Голубинскиј, А. М. Державин), Иконографија и археологија (Н. В. Покровски, Н. П. Кондаров, А. П. Голупцов), продубљене су у принципу и у појединим одсецима у XIX и XX в.

Руси, код којих је лепота култа и обредности обухватала цело биће, прославили су се у обрађивању литургије. (А. А. Дмитријевски, М. Н. Скабаланович, М. Д. Муретов, Г. А. Некрасов и плејаде других). И код нових савремених богослова ова област је привукла специјално интересовање. Социологија као наука није остала нетакнута. Положај Цркве, пред чињеницама социјалних неправди, негативних утицаја бирократизма у самој Цркви и ван ње, тражили су решење у границама административних могућности и ограничења која су везана са изучавањем ових области. Професор Московске духовне академије Парјејев бриљантно стаје у обраду социологије у оквирима црквене реалности док Достојевски и Соловјев развијају своју мисао ван ових оквира.

Мисао после револуције се усредсређује на делатност помирења Цркве са друштвом, а ово помирење се изводи из суштине сведочења цркве у свету. Стимулусом делатности Цркве на овом плану послужило је и образовање Хришћанске мировне конференције. Хришћанско учење о миру, о служењу човечанству у условима земаљске делатности, нашли су место у савременом руском практичном богословљу. Руској религиозној савременој мисли служи за гесло идеја св. апостола Павла да се вера утврђује не на људској мудрости већ на сили Божјој (I Кор. 2, 5).

На крају часописа *Богословские труды* дат је успео превод

свештеника Бубуруза са латинског језика под насловом „Апостолско предање светог Иполитаримског“. То је интересантан спис посматран са становишта развоја литургије и црквеног права. Ту су прописи како се бира епископ. Дата је у целини молитва посвећења за епископа. Како се бирају и посвећују ђакони. Изнет је обред крштења тог времена. Овај обред фасцинира простотом, јасноћом, краткоћом. У суштини је исти као у наше време. Интересантно је подвући неке карактеристике везане са крштењем, у његовој спољашњој форми. „У вези са тим епископ треба да да објашњење онима који примају (причешће). И када он ломи хлеб, дајући свако парче, нека говори: „Хлеб небески у Христу Исусу“. А онај који га прима мора да каже — „амин“. Презвитери, а ако их нема довољно, онда и ђакони нека држе чаше и стоје благочино и са смирењем: први чашу с водом, други нека држи чашу с млеком, а трећи са вином.“

Начин причешћивања такође привлачи пажњу. Говори се о посту. „Такође свештеници и мирјани нека посте када они то зажеле. А епископ може да пости само онда када буде постио цео народ. Јер, може се десити, да неко зажели да учини приношење у цркви, и епископ не може да одбије (да у томе учествује).“ У спису се говори, о литургијској обредности, и о разним прописима, начину живота из свакодневне праксе у првим вековима хришћанске цркве. Побројани су и нумерисани разни случајеви. Сваком је посвећена једна глава списа (укупно 43 главе). Колико је само лепих обичаја нестало кроз дугу историју Цркве! Превод се чита „на душак“, као пријатна, несвакидаш-

ња лектира, која нас повезује са старином.

Уз превод, свештеник Бубуруза, у виду предговора, дао је леп научни коментар о Иполиту Римском, (рођен 170. или 175. год.) и његовој литературној делатности, са посебним освртом на „Апостолско предање”. Пре-

водицац се у својим научним коментарима служио, поред оригиналног текста, и критичким издањима и коментарима на немачком, енглеском и француском језику, што овом преводу даје тон научности и педантности.